

УДК 159.9

Данилюк І.В.°

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, декан факультету психології, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної психології (м. Київ)

РОЗВИТОК ЕТНІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ЯК НАУКИ

Стаття присвячена проблемам етнопсихології. Ця наука за своєю суттю є множинною (по критеріях проблематики і методології) і міждисциплінарною (оскільки вивчає людську природу в єдності психологічних і культурних чинників).

Ключові слова: *крос-культурні дослідження, етнопсихологія, індигенна психологія*

Стаття посвящена проблемам этнопсихологии. Эта наука по своей сути является множественной (по критериям проблематики и методологии) и междисциплинарной (поскольку изучает человеческую природу в единстве психологических и культурных факторов).

Ключевые слова: *крос-культурные исследования, этнопсихология, индигенная психология*

The article deals with the problems of Ethnic Psychology. According to its essence this science is multiple (on criteria of problematic and methodology) and cross-disciplined because it studies human nature as a unity of psychological and cultural factors.

Keywords: *cross-cultural researches, Ethnic Psychology, Indigenous Psychology*

Постановка проблеми. У країнах колишнього Радянського Союзу етнічна психологія як наука почала розвиватися швидкими темпами лише наприкінці ХХ століття. І в цьому немає нічого дивного, адже в радянській науці вивчалися, головним чином процеси консолідації, тобто об'єднання невеличких етнічних груп у великі етноси, переважно – в соціалістичні нації. Підкреслювався розвиток соціалістичних націй і народностей, але сутність цього явища в етнічному плані не аналізувалася.

Починаючи з середини 30-х років ХХ століття психологи активно відхрещувалися від будь-яких спроб крос-культурних досліджень та будь-яких інших етнопсихологічних досліджень, від самої постановки і обговорення етнопсихологічних проблем. На дослідження подібного типу було накладене тривале табу. Будь-яке дослідження етнокультурних відмінностей сприймалося як потенційно небезпечне не залежно від його мети та висновків. Це призвело до того, що вся етнопсихологічна тематика була віддана на відкуп іншим дисциплінам – етнографії, демографії, історії, філософії, соціології та ін., представники яких і пробували по мірі своїх сил вирішувати за психологів етнопсихологічні питання. Особливо слід віддати належне етнографії, адже якщо говорити про конкретний вклад тих чи інших наукових співтовариств у вирішенні етнопсихологічних проблем, то розуміється, етнографам, а не психологам повинен бути відданий безумовний пріоритет. У тому числі і відносно аналізу таких безумовно психологічних по своїй суті проблем, як наприклад проблема етнічної ідентичності, національного характеру, наслідків міжетнічних контактів та багато іншого.

Однак багато проблем при дослідженні етнокультурних відмінностей існує й за кордоном, адже як стверджує М. Коул, психологам так важко зберігати

культуру в центрі уваги тому, що коли психологія інституціоналізувалася як соціальна й поведінкова наука, процеси, які відіграють вирішальну роль у формуванні психіки, були поділені між декількома дисциплінами: культура відійшла до антропології, суспільне життя – до соціології, мова – до лінгвістики, минуле – до історії і т.д.

Кожна з цих дисциплін розвивала відповідні до свого предмету методи й теорії. Головні методи психології залежали від використання стандартизованих процедур (тестів, експериментальних задач, опитувальників), які дозволяли отримувати випадковий розподіл досліджуваних за умовами, кількісно оцінювати дані й застосовувати лінійні статистичні моделі для визначення значень й розрахунку відхилень. В антропології, навпаки, основні методи були зв'язані з участю дослідників разом з досліджуваними в їх повсякденних заняттях і гнучкому соціально прийнятному інтерв'юванні.

Метою дослідження є аналіз психологічних законів впливу етнічної і культурної належності на життя людини та створення загальної концепції формування етнічної специфіки психічної діяльності.

На сьогодні в етнічній психології особливо зросла кількість емпіричних досліджень, тобто склалася явна диспропорція на користь екстенсивного розвитку. Якраз тому вельми актуальним стає рефлексія етнічної психології з приводу неї самої, тобто постає проблема предмету науки, системи її понять, методів, взаємодії з іншими, суміжними дисциплінами. Метафорично з цього проводу висловився П. Н. Шихіреєв, який сказав, що “наша вітчизняна етнічна психологія знаходиться десь посередині між етапом опису і пояснення” [8, с. 12].

Виклад основного матеріалу. На даний момент у етнічній психології виділяють декілька основних напрямків: етнологічна, яку в наш час називають *психологічною антропологією*, у витоків якої стояв американський вчений Франц Боас; психологічна, для визначення якої використовують термін *порівняльно-культурна психологія*; і *психологія міжетнічних відносин*.

Існують принципові відмінності у дослідницьких підходах психологічної антропології та порівняльної (або крос-культурної) психології. Використання старої філософської опозиції *розуміння та пояснення* або сучасних понять *etic* та *emic* дає змогу побачити два різних підходи. Ці терміни, які не перекладаються утворені американським лінгвістом К. Пайком по аналогії з *фонемікою*, яка вивчає звуки, специфічні для одної мови, і з *фонетикою*, яка вивчає звуки, які зустрічаються у всіх мовах. У подальшому у гуманітарних науках *emic* стали називати культурно-специфічний підхід, а *etic* – універсалістський.

Emic та *etic* підходи відносяться до двох цілей культурного дослідження. Для першого з них основною задачею є формулювання принципів, справедливих для будь-якої окремої культури, при цьому приділяється увага тому, що самі люди вважають важливим для себе і з чим вони знайомі. Подібний аналіз повинен виключати запозичені із зовні культурні схеми, оскільки, за визначенням, дослідник не в змозі проникнути в суть *emic*-и, використовуючи чужорідні засоби. Другий підхід припускає установлення законів, достовірних для всіх культур, і створення теоретичних рамок, корисних для порівняння людської поведінки в умовах різних культур.

Предметом психологічної антропології, яка використовує культурно-специфічний *emic* підхід, за допомогою якого явища намагаються *зрозуміти*, є

систематичні зв'язки між психологічними змінними, тобто між внутрішнім світом людини, і етнокультурними змінними на рівні етнічної спільноти. *Emic* підхід являє собою спробу дослідника зрозуміти систему тих, кого він вивчає та викласти свої спостереження в концептуальних рамках об'єкта вивчення. При даному підході гіпотези не можливі, адже у дослідника існує "готовність до зустрічі з несподіваним і, нехай буде це сказано, з надзвичайно важким" [5, с. 9].

Основні особливості *emic* підходу у науці, яка вивчає будь-які компоненти культури:

- вивчається тільки одна культура із прагненням її зрозуміти;
- використовуються специфічні для культур одиниці аналізу і терміни носіїв культури; книги, написані з цих позицій, як правило, вміщують словник основних понять на мові культури, яка вивчається;
- будь-які елементи культури, чи то матеріальної, чи то суб'єктивної вивчаються з точки зору учасника (із середини системи);
- структура дослідження поступово розкривається ученому, який заздалегідь не може знати, які одиниці аналізу він буде використовувати.

При культурно-специфічному *emic* підході близькі за значенням терміни, які зустрічаються у різних культурах, наприклад, українське "дякую" та японське "arigato" не схожі один на одного, їх відмінності носять якісний характер. Якщо слово "дякую" в українській культурі означає почуття вдячності чи то за працю, чи то за проявлену увагу, турботу до людини, то в японській культурі найбільш відоме іноземцям слово "arigato", яке, зазвичай, перекладається як "дякую", буквально означає "ви ставите мене у скрутне становище". Тобто уже висловлюючи свою подяку, японець немовби з жалем (співчуттям) визнає, що залишився перед кимсь у боргу, комусь зобов'язаним.

Отже, при *emic* підході порівняння між культурами якщо і робляться, то лише після детального ознайомлення та ретельного вивчення тієї культури, яка досліджується. Основним методом цього підходу стає метод включеного спостереження, який припускає вживання (входження) у кожную культуру на її власній базі. "Але це не означає, — як стверджує А. Кребер, — що потрібно стати повноцінним членом іншої культури, але необхідно визнати, що цінності треба відчувати, співпережити" [12, с. 373].

Порівняльно-культурна психологія досліджує схожість і відмінність психологічних змінних у декількох культурах і етнічних спільнотах, причому для інтерпретації результатів застосовується універсалістський *etic* підхід, який допомагає *пояснити* загальнолюдські явища та цінності. Вимірювання етнопсихологічних параметрів відбувається за допомогою спостереження, опитувань, інтерв'ю, тестів тощо.

Основні особливості *etic* підходу у науці, яка вивчає будь-які компоненти культури:

- досліджуються дві або декілька культур з метою пояснення міжкультурних відмінностей або міжкультурної схожості;
- дослідник намагається дистанціюватися від культури (займати позицію зовнішнього спостерігача);
- структура дослідження, гіпотези конструюються дослідником заздалегідь;

- ситуація, яка вивчається зазвичай аналізується в термінах концептуальної системи дослідника.

Потенційно порівняльно-культурний підхід може існувати у двох варіантах: крос-культурному – порівняння особливостей психічної діяльності двох чи більше народів, що живуть в один і той самий час, та історичному – порівняння психологічних характеристик одного й того самого етносу у різні періоди його існування. Проте традиційно вважається, що етнічна психологія займається крос-культурними дослідженнями, а все інше – прерогатива історичної психології.

Багато науковців упереджено ставиться до крос-культурних досліджень, стверджуючи, що дуже важко, а то й неможливо знайти адекватні показники для порівняння, адже кожна культура є унікальною та неповторною. Це дуже добре розуміють й самі фахівці, які проводять дані дослідження. Зокрема М. Коул стверджує, що психологам важко враховувати культуру тому, що психологія розглядає культуру як незалежну змінну, а психіку – як залежну змінну, і, таким чином, розриває єдність культури й психіки, вибудовуючи їх у часовому порядку: культура – це стимул, а психіка – реакція. “Вся історія крос-культурної психології видається довгою боротьбою за з’єднання того, що було розірвано на частини внаслідок поділу наук про людину на соціальні й гуманітарні” [3, с. 361].

Третій напрямок етнічної психології – *психологія міжетнічних відносин* знаходиться на стику двох дисциплін: психології та соціології. Це впливає, як стверджує соціальний психолог Г. М. Андрєєва, із-за маргінальності проблеми міжгрупових відносин, її включеності у систему соціологічних знань. Міжгрупові відносини, зазвичай, складаються із безперервного зв’язку конфліктів і співробітництва, але головні проблеми для будь-якого суспільства вносяться багаточисельними конфліктами. Тому найголовнішим завданням фахівців, які працюють у цьому руслі є виявлення причин конфліктів та сприяння оптимізації міжетнічних відносин.

Хоча етнічна психологія в XX столітті розвивалася швидкими темпами як в Європі, так і США, у західній науковій літературі термін “етнічна психологія” зустрічається нечасто. У сучасний науковий обіг його ввів у 1961 році американський психолог Х. Вернер. У праці “Порівняльна психологія психічного розвитку” Вернер стверджує, що етнічна психологія вивчає характерні для конкретних суспільств уявлення про прагнення та імпульси, стандарти бажаного і небажаного тощо [18].

Як уже відзначалося на даний момент за кордоном співіснують декілька споріднених галузей етнічної психології: “психологічна антропологія”, “крос-культурна психологія”, “культурна психологія”, “індигенна психологія”. Наявність декількох термінів для визначення етнопсихології пов’язано з тим, що вона являє собою міждисциплінарну галузь знань. До складу її “близьких родичів” включають багато дисциплін: соціологію, лінгвістику, біологію, екологію тощо. Що стосується її “батьківських дисциплін”, то, з одного боку, це наука, яка у різних країнах називається етнологією або культурною антропологією, а фахівець – антропологом, але у нас (на теренах колишнього Радянського Союзу) використовується термін “етнолог” або “культурантрополог”, а з іншого – психологією. Дві дисципліни довго, але спорадично взаємодіяли. Але якщо наприкінці XIX ст. вони ще не були розділені, якщо на початку XX ст. такі учені як В. Вундт, З. Фрейд – були експертами в обидвох галузях, то потім наступив

період взаємного зневажання. Єдиним виключенням виявилася теорія “Культура і особистість”, яка розвивалася у рамках культурної антропології, але використовувала психологічні поняття і методи.

Об’єкти досліджень обидвох дисциплін значною мірою переплітаються, однак, як уже згадувалося психологічна антропологія використовує культурно-специфічний *etic* підхід, за допомогою якого явища намагаються *зрозуміти*, порівняльно-культурна психологія вивчає схожість і відмінність психологічних змінних у декількох культурах і етнічних спільнотах, причому для інтерпретації результатів застосовується універсалістський *etic* підхід, який допомагає *пояснити* загальнолюдські явища та цінності.

Англійський дослідник Річард Шведер дав характеристику кожної з цих галузей. Етнопсихологія, на його думку, не звертає увагу на психічну діяльність окремої людини і є субдисципліною етнографії та етносемантики. Це означає, що вона пов’язана з дослідженням особистості, її розуму, душі лише як темами в народних віруваннях.

Крос-культурна психологія, на його думку, базується на засадах загальної психології. Використовуючи методи загальної психології, крос-культурна психологія досліджує представників різних етнічних груп або правильніше представників різних культур. Підводячи висновки щодо розбіжності в результатах, її представники відштовхуються з різних методологічних засад: одні наголошують на тому, що психічні процеси чи механізми, які є потенційно однаковими, досягли у представників різних культур неоднакового ступеня розвитку. Справа тільки у “дозріванні” цих внутрішніх процесів, для чого потрібні кращі умови. Інші дослідники наполягають на тому, що вони ідентичні й зараз, а розбіжності у результатах пояснюють тим, що немає тестів вільних від культури. Тому потрібно відмовитися від експериментальних досліджень, й використовувати природні спостереження.

Психологічна антропологія є галуззю антропології. Вона звертає увагу насамперед на такі прояви “народного духу” як фольклор, вірування, ритуали, звичаєве право тощо. Психологічна антропологія також підтримує постулат загальної психології про єдність психічних законів і механізмів. Але якщо загальна і крос-культурна психологія абстрагується у своїх дослідженнях від оточуючого середовища, то психологічна антропологія – ні.

Культурна психологія, у розумінні Шведера, синтезує риси загальної психології, крос-культурної психології, психологічної антропології та етнічної психології, намагаючись позбутися вад кожної з цих галузей. Головним її постулатом є відмова від положення про існування універсальних і головне – фіксованих законів психічного життя. Психіка і культура взаємозалежні й створюються через діяльність унаслідок взаємовпливу. Представники культурної психології стверджують, що людина є творцем свого розвитку, однак, поставлена в певні умови, повністю не володіє своїм вибором. Відтак психічні процеси зображаються як культурно зумовлені і варіюють у заданих культурою умовах діяльності. Таким чином, культурна психологія спонукає уникати припущень про психічну єдність або механізмах, які лежать в основі людської психології і замість цього розглядати способи, за допомогою яких індивідуальна психологія є культурно конституюваною і культурно змінюваною.

Альтернативою імпорту західної психології стали спроби розвивати психологію в локальному масштабі, які посприяли виникненню індигенної (від англ. *indigenous* — тубільний, автохтонний) або, в нашому розумінні, багатокультурної психології, яка містить унікальні психології великої кількості культур по всьому світі, які можуть і не асимілюватися якоюсь єдиною психологією. Ідейним предтечею цього нового напрямку етнічної психології можна вважати Маргарет Мід, яка після однієї зі своїх численних експедицій зробила висновок стосовно виховання дітей: “У дітях потрібно виховувати відчуття різноманіття життєвих стилів, щоб кожен міг зробити вибір відповідно до своєї вдачі”. Таким чином, на думку Мід, постане “цивілізація множинних стандартів”, яка конче необхідна людству. Коли ми визнаємо все те різноманіття, з яким люди облаштовували і облаштовують своє життя в різних куточках Землі, зазначає Мід, ми назавжди позбавимося забобону про єдиний для всіх етичний стандарт. І коли, нарешті, ми перестанемо наполягати на етичній перевазі одних вчинків і звичаїв над іншими ми досягнемо тієї вищої свободи особи й тієї загальної толерантності, яка можлива лише в плюралістичному суспільстві.

Існують різні думки щодо суті індигенної психології. Так В. Енрікес стверджує, що під індигенною психологією слід розуміти систему психологічної думки й практики, яка базується на певній культурній традиції [10]. П. Гілас і А. Локк вважають індигенну психологію протилежністю психології, “яка розроблена теоретиками, що дотримуються експериментального підходу” й вкорінена у “культурні думки, теорії, здогади, класифікації, припущення і метафори разом з поняттями, характерними для соціальних інститутів, які стосуються психологічних тем” [11, с. 3].

У цих різних трактуваннях індигенної психології можна спостерегти деякі спільні мотиви. “По-перше, це уявлення про те, що культурні традиції стимулюють виникнення психологічного знання (разом із теоріями, методами й результатами). По-друге, це переконання, що реальний предмет психології радше стосується повсякденної, земної діяльності людей, ніж штучної поведінки, зумовленої експериментально. По-третє, це *etic*-орієнтація, яка змушує інтерпретувати результати досліджень із врахуванням місцевих особливостей, індигенних психологічних знань” [2, с. 493-494].

На нашу думку, згідно з першим підходом [10], західну психологію також можна назвати індигенною, однак у зв'язку з тим, що вона взяла на себе роль і статус Психології з великої літери, термін “індигенна” зазвичай застосовують до тієї психології, яка відображає традиції, переконання та ідеології незахідного суспільства.

Індигенні (багатокультурні) психології намагаються розвивати науку про поведінку, в якій виявляються соціокультурні факти локального суспільства людей [10; 16; 17]. Індійські вчені (Д. Сінха, Ф. М. Саху) прагнули розвивати таку психологію, яка відображає їхні історичні та культурні традиції. Вони визначили поширення західної психології в Індії як частину загального процесу модернізації, що характеризує її як повністю ізольовану від індійської традиції і чужою місцевому інтелектуальному духові, що, своєю чергою, призводить до безупинних “повторень іноземних досліджень”.

Недоліком індигенної психології є те, що вона веде до множинності психологій, а отже, психологія може позбутися статусу універсальної науки про

людську психіку. Якщо в кожній популяції є своя власна психологія, то можливий невпинний регрес до індивідуальної психології (до популяції, яка складається з одної людини) або ж, в меншому діапазоні, регрес до провінційної, міської або сільської психології. До проблеми множинності психологій, представник крос-культурної психології А. Х. Пуртінга додає ще одну проблему індигенізації — надмірне наголошення відмінностей у поведінці, які виявляються у різних культурах. На його думку, “ті, хто наводить аргументи за культуралістську інтерпретацію поведінки, зобов’язані не тільки показувати, наскільки типи поведінки відрізняються в різних культурних популяціях, а й також і те, наскільки вони однакові” [15, с. 430].

Визначальними характеристиками індигенної психології є такі:

- прихильники цього напрямку (Р. Діас-Герреро, В. Енрікес, А. Лаг’мей, Ф.М. Саху, Д. Сінха) описують моделі поведінки певного етносу мовою локальної, регіональної культури: так, як їх розуміють самі носії цієї культури в рамках їх власного неповторного культурного простору;
- підкреслювання відмінностей у поведінці, які виявляються у різних культурах;
- вивчення особистості в конкретному культурному контексті для забезпечення потреб людей у цьому контексті;
- прагнення уникнути вже існуючих концепцій, теорій і досліджень, а відтак труднощі у визначенні, що таке “локальна” психологія.

Оптимальним виходом з протистояння універсальної крос-культурної (загальної) психології, яка розуміє психіку як універсально функціонуючий пристрій, та індигенної (багатокультурної) психології, яка поєднує унікальні психології значної кількості культур по всьому світі, що можуть і не асимілюватися єдиною психологією, є віднаходження рівноваги. З одного боку, немає сенсу ігнорувати досягнення західної психології й “повторно винаходити колесо у кожній із культур” [2]. З іншого боку, етноцентризм західної психології приводить до необхідності брати до уваги інші думки про сутність природи людської поведінки.

Зазначені труднощі, пов’язані з визначенням предмета етнічної психології, характерні й для вітчизняної психології. Зараз, на думку В. М. Павленка, С. О. Тагліна, існує три основних підходи в його розумінні [6, с. 23].

- Перший напрямок нагадує крос-культурну психологію Заходу. Його прихильники вважають етнічну психологію галуззю загальної психології і, користуючись поняттями та методами останньої, вбачають свою мету у встановленні конкретних проявів, особливостей формування та протікання психічних процесів і станів у представників різних народів. У цьому зв’язку прихильниця даного напрямку Г.В. Старовойтова стверджувала: “нам здається (хоча частина етнографів і соціальних психологів не розділяють цієї точки зору), що етнопсихологія як наука є одним із розділів загальної психології, який має, однак, значні соціально-психологічні проекції. Предметом етнопсихологічних досліджень мають служити всі особливості психічних функцій, всі сполучення психічних властивостей, які зумовлені етнічною приналежністю людей незалежно від того, чи є ці властивості вродженими (скажімо, зв’язаними з типом нервової системи) або набутими в ході соціалізації (й *етнізації*) індивідів” [7, с. 130]. Оскільки етнопсихологічні особливості (гіпотетично) можуть формуватися і в онтогенезі, і в філогенезі, значить, етнопсихологічна проблематика має

найбезпосередніший зв'язок з загальнопсихологічною проблемою розвитку психіки (або з "генетичною психологією"), а обмеження етнопсихології дисциплінарними рамками одної соціальної психології або її розгляд в якості "периферійного" розділу етнографії, навряд чи оправдано.

- Другий напрямок трактує етнічну психологію як галузь соціальної психології, що вивчає процеси міжетнічної та внутрішньоетнічної взаємодії на груповому рівні. Його відмінність від першого напрямку полягає в тому, що в центрі уваги перебувають не окремі представники етнічних спільнот, а цілісні групи і принципи їхнього психогенезу, розвитку, взаємодії тощо.

- Третій напрямок пов'язує етнічну психологію з етнографією та зосереджується на особливостях культури (переважно духовної) певних народів і встановленні її взаємозв'язку з національною психологією.

Виходячи з цього, *етнічну психологію* можна трактувати як науку міждисциплінарну, тобто таку, що знаходиться на стику багатьох наук: вона визначає етнічні особливості психіки людей, їх національне буття, національний характер, етнічні особливості психофізіології, когнітивних процесів, пам'яті, емоцій, виховання, особливості соціалізації особистості, екологічну, землеробську та промислово-технічну культуру, віру, політику, соціо-психологічну систему державотворчості та міжнародних форм спілкування.

Етнічна психологія – це галузь психології, яка вивчає особливості психічного складу і поведінки людей, що визначаються їх національною належністю або етнічною спільністю, а також традиціями, що формувалися історично. Перетворення етнічної психології у *загальну етнопсихологію*, на жаль ще не відбулося, адже вона ще не досягла рівня теоретичної дисципліни, хоча статусу загальності стосовно власного емпіричного матеріалу вона вже досягла. Розвиток етнічної психології видається необхідним в інтересах, як практики, так і теорії. Етнопсихологічні дослідження можуть сприяти виявленню нових чинників, які впливають на свідомість і поведінку людей в ході їх спільної діяльності, в соціально-історичному контексті. Знання цих чинників, з одного боку, збагачує суміжні науки (етнографію, антропологію, культурологію, історію, соціологію, фольклористику), з іншого боку – допомагає удосконаленню прогнозування і управління етносоціальними процесами сучасності.

Отже, *об'єктом* етнічної психології виступають етнічні спільноти, під якими розуміють стійку спільність людей, що склалася історично, об'єднану спільним ареалом проживання і якій властиві відносно стабільні особливості мови, культури і психіки, а також усвідомлення своєї єдності і відмінності від інших подібних утворень — етнічну свідомість, зафіксовану в самоназві (ендоетнонімі).

Предметом етнічної психології є етнокультурні особливості психічного складу і поведінки людей, що визначаються їх національною належністю або етнічною спільністю, а також традиціями, що формувалися історично.

Основним завданням етнічної психології як наукової дисципліни – є створення загальної концепції формування етнічної специфіки психічної діяльності з метою розуміння психологічних законів впливу етнічної і культурної належності на життя людини. "Створити *психологічну* етнопсихологію, релевантну рівню розвитку сучасного психологічного знання, а не запозичувати способи і стандарти обговорення етнопсихологічних проблем етнографами,

соціологами та іншими – ось що вимагається насамперед від професіональних психологів, які ризикують займатися проблемами етнопсихології” [1, 111].

Окрім цього, етнічна психологія повинна вирішувати наступні завдання:

- досліджувати соціально-психологічні проблеми міжетнічної взаємодії (особливостей міжетнічного сприйняття; психологічних механізмів міжетнічної напруги, явищ етноцентризму та етнічної інтолерантності у міжгруповій взаємодії);

- вивчати особливості формування й актуалізації етнічної ідентичності на індивідуально-особистісному рівні;

- аналізувати й виявляти закономірності функціонування й протікання національних почуттів, їх динаміку та зміст; досліджувати специфіку вираження емоційної поведінки представників конкретних етнічних спільнот й узагальнювати отримані результати з метою констатації закономірностей їх емоціонального життя;

- здійснювати соціально-психологічне прогнозування розвитку політичних, національних та інших процесів у різних регіонах як власної країни так й світу, на основі врахування специфіки проявів психології представників різних етнічних спільнот;

- виявляти характерні національні риси психології різних класів суспільства з метою вивчення і узагальнення закономірностей їх розвитку та функціонування;

- створювати програми й методи соціально-психологічного тренінгу успішної міжкультурної взаємодії й методів етнопсихологічної корекції особистості.

Висновки:

Розвиток етнічної психології є необхідним, як практично, так і в теорії. Етнопсихологічні дослідження можуть сприяти виявленню нових чинників, які впливають на свідомість і поведінку людей в ході їх спільної діяльності, в соціально-історичному контексті.

Слід відзначити, що система етнопсихологічних знань ще не устоялася. На даний момент відбувається становлення етнопсихологічного тезаурусу, створюється власна загальна концепція формування етнічної специфіки психічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Агеев В. С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы / В. С. Агеев. — М. : Изд-во МГУ, 1990. — С. 105-117.
2. Берри Д. В. Кросс-культурная психология. Исследования и применение / Д. В. Берри, А. Х. Пуртинга, М. Х. Сигалл, П. Р. Дасен. — Харьков : Изд-во “Гуманитарный центр”, 2007. — 560 с.
3. Коул М. Культурно-историческая психология: наука будущего / М. Коул. — М. : “Когито-Центр”, Изд-во “Институт психологии РАН”, 1997. — 432 с.
4. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию / Н. М. Лебедева. — М. : “Ключ-С”, 1999. — С. 6-17.
5. Мид М. Культура и мир детства: Избранные произведения / М. Мид. — М. : Наука, 1988. — 429 с.
6. Павленко В. М. Етнопсихологія / В. М. Павленко, С. О. Таглін. — К. : Сфера, 1999. — С. 21-24.
7. Старовойтова Г. В. Некоторые методологические вопросы определения предметной области этнопсихологии / Г. В. Старовойтова // Социальная психология и общественная практика. — М. : Наука, 1985. — С. 127-138.

8. Шихирев П. Н. Перспективы теоретического развития этнической психологии / П. Н. Шихирев // Этническая психология и общество. Материалы первой конференции секции этнической психологии при РПО. — М., 1997. — С. 11-17.
9. Cultural perspectives in conflict—New York : Plenum Press, 1991. — 297 p.
10. Enriquez V. G. Indigenous Psychology and National Consciousness / V. G. Enriquez. — Tokyo : Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, 1989. — 131 p.
11. Heelas P. L. Indigenous Psychologies: The Anthropology of the Self / P. L. Heelas, A. J. Lock. — London : Academic Press, 1981. — 322 p.
12. Kroeber A.L. Concluding Review / A. L. Kroeber // An appraisal of Anthropology Today. — Chicago, 1953. — P. 357-76.
13. Lagmay Alfredo V. Western Psychology in the Philippines: Impact and Response / Alfredo V. Lagmay // International Journal of Psychology. — 1984. — Vol. 19. — P. 31-44.
14. Pike K. L. Etic and emic standpoints for the description of behavior / K. L. Pike // Language and thought: an enduring problem in psychology. [Donald C. Hildum (ed.)]. — Princeton, NJ: D. Van Norstrand Company. — 1967. — P. 32-39.
15. Poortinga Y. H. Do differences in behavior imply a need for different psychologies? / Y. H. Poortinga // Applied Psychology. — 1999. — Vol. 48. — P. 419—432.
16. Sahoo F. M. Indigenisation of Psychological Measurement: Parameters and Operationalisation / F. M. Sahoo // Psychology & Developing Societies. — 1993. — Vol. 5. — P. 1-13.
17. Sinha D. Culture as the target and culture as the source: A review of cross-cultural psychology in Asia / D. Sinha // Psychology and Developing Societies. — 1996. — Vol. 8. — P. 83-105.
18. Werner H. Comparative Psychology of Mental Development / H. Werner. — Chicago : Follett Publishing, 1961 — 564 p.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК 159.922.6

Білоус О.В. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, кандидат психологічних наук, асистент кафедри загальної психології (м.Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕРНЕТ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена розгляду проблеми інтернет залежності підлітків в умовах сучасної України. Подається аналіз наявних джерел з проблеми, а також рекомендації з профілактики. Зокрема зазначено, що особу, залежну від комп'ютера, не можна ізолювати від суспільства. Тут поняття реабілітації і соціалізації взаємно переплітаються. Підліток має навчитися протистояти спокусі проводити час за комп'ютером у соціальному оточенні та за допомогою соціального оточення, а не лише за втручання окремих фахівців. Це твердження пояснює інший принцип соціалізації підлітків, що мають комп'ютерну залежність. Процес спілкування підлітка з комп'ютером має відбуватись без відриву від навчального процесу та під керівництвом, наглядом з боку дорослих.

Ключові слова: інтернет залежність, профілактика, соціалізація, ресоціалізація, психічне здоров'я

The article is devoted to the problem of Internet addiction of adolescents in today's Ukraine. The analysis of available sources of the problem and recommendations for prevention is submitted. In particular, it states that a person dependent on a computer can not be isolated from society. Here the concepts of rehabilitation and socialization are mutually intertwined. Teenager has to learn resisting a temptation to spend time at a computer in a social environment and through social networks but not only due to the experts intervention. This statement explains another principle of